

Mamautari Newsletter

MFMRD Bairiki, Tarawa P.O Box 64 Phone no: 21099 Fax no: 21120

Volume 4 Issue 6, 18 January, 2014

Kanoan am Beeba iteranibaa

Rianakon ana kareke mwane te Botaki n Akawa ibukin 2013

Te kataneiai iaon karaoakin ana riiboti Kiribati nakon ana rabwata te Aonnaba ae World Animal Health Organization

Tuoakin ana auti ni kamwaitoro te abamwakoro ae Beru

Te kakae nakon auti ni kamwaitoro iaon Kuria ma Aranuka

Rongorongong tabeua man Kiribati Fish Limited

Te anga reirei iaon unukakin tiwiita nakoia kain te abamwakoro ae Abaiang

Rianakon ana karekemwane te Botaki n Akawa ibukin 2013

E kakoauaki ba ni banen te ririki ae e nako, 2013, ao e a tia te botaki ni Makuri ibukin te Akawa ao Karikirakean kaubain abara mai Marawa ni karekea te maiti ni mane ae AU\$86 tabun te mirion man tiainakin boraraoi ibukin te akawa ni ikotaki ma aia bakao ana kambana n akawa te Tautaeaka are e kaai ni baibai iai ma tabeua kambana n akawa mai Korea.

N te riboti aio ao e teretere ba te mwaiti ni mwane are e tia n reke n te ririki ae e nako 2013 bon ngaia te kabanea n rietata ni kabotauaki ma are e tataneiai ni kakarekea te tabo ni Makuri aio n ririki aika a nako man ana karikirake

aio. Tiaki ti ngaia ma iai rakan te karekemane man te itera aio ae e nakon A\$29 million ni kabotauakaki ma te maiti are reke n te ririki 2012 ae A\$57 million.

Man te karikirake aio ao e noraki ngkanne ana botumaawa ao ana kaka-makuri te tautaeaka man ana itera are e waaki iai ana tabo ni makuri ae te Botaki n Akawa ao Karikirakean Kaubain abara man ara Marawa ao are e a kakoauaki n ana bota ni karekemane are e a manga tei naba ba te kabanea n rietata ae A\$86 te mirion n te ririki 2013.

Te kataneiai iaon karaoakin ana riiboti Kiribati nakon ana rabwata te aonnaba ae World Animal Health Organization (OIE)

Teimatoan te tararua nakon marin abara bon teimatoan ao raoiroin ara iokinibwai nako aban tinaniku. E moanaki te anga reirei iaon aorakia maan man 23 – 27 n September 2013, nakoia botaki ni mwakuri aika Botaki n Akawa ao Karikirakean Kaubwain

Marawa (MFMRD), Botaki ibukin Otabwanin Aaba ao Karikirakean te Ununiki(MELAD) ao ai te Botaki ni Kuakua (MHMS) ao ai taani iokinibwai bukin ika aika a

...reitana i/b 2...

Tuoakin ana auti ni kamwaitoro te abamwakoro ae Beru

E a bwaka ngkai tuaon auti ni kamwaitoro iaon te abamwakoro ae Beru. N te riiboti are e karekea Mamautari mai iroun te Aobitia are tabe ma te itera aio ao e taekinna teuao bwa a kitana Tarawa kain te tiim man te Botaki n Akawa ao Karikirakean Kaubwain Marawa n 16 n September nakon te aba ae Beru ibukin karaoan te tutuo nakon ana auti ni kamwaitoro te aba aio ao noorakin taabo akea a bubuti ana bou-toka te tabo n akawa ti iaon bwain akawa.

E taekinna te Aobitia aio bwa n rokoia iaon Beru ao a bon karaoa te tutuo nakon te auti ni kamwaitoro n noori bwaain nanon te auti aio bwa baikara bwaai aika a kainanoa te onobwai ao baikara kainanon te auti ni kamwaitoro ibukin riki te katamaroa nakon ana waki ni karikirake. N te tai aio ao bwaai ni kabane ake a tataneiai ni kakaraoi nakon aaba ake a tia ni karaoi tutuo iai ao a bon bane naba ni karaoi iaon Beru. N aron te reirei nakoia taan akawa, karakaan ao kamwaitan riki aia atatai iaon kabonganana bwaai n akawa n aron

te ao ni katiki ao tabeua riki ake a bon tia n anganga reirei iai kain te tiim aio ni katoaa mwamwanangaia. N tikua n te abamwakoro ao a bon karoko naba ni kaawa ma makoro ake atia n roko aia bubuti ibukin kainanoan te buoka ti iaon bwai n akawa. Ma te bwai ae e rangi ni kakaongora irouia kain te tiim aio, bwa e bon reke naba aia tai ni karoko n teuana ana reirei te KPC ae Rongorongo n ongora oin kainanoia ni irekereke ma te akawa. E reitia n taekinna te aobitia aio bwa e bon rangi ni korakora iangoan katean te reirei iaon mekae-neke (Mechanical workshop) iaan norana ae riai ke ni ibuobuoki nakoia ataei ao bon tabeman riki taan mwakuri ma kaain te aba ake a nano n te reirei aio, riki iaon buokan te kanganga ae te betinako man uruakin te intin ngkai e ririki man aki taun te atatai iaon karaoana (repair). A karairaki kain te tiim aio n 03 October 2013.

Te kataneiai iaon karaoakin ana riiboti Kiribati

maeu ake ikan te kirati (ornamental fish).

Te boto ni iango iaon te anga reirei aio bwa ena teimatoa Kiribati ni kona ni karaoa ana riboti ae bwanin nakon Aobitin te World Animal Health Organization i Buranti bwa e aonga n ae ena ataki n te aonnaba bwa akea aoraki

ake ana kona ni irekereke ma ana iokinibwai. Ni ikotaki ma aio ao iai naba reirei ake ana kona ni karaoaki imwin te workshop aio ibukin uarokoaia taan mwakuri n ana botaki te tautaeaka aika (te tabo n akawa ao te ununiki) bwa ana reiakinaki aron

...reitana i/b 3...

Deep Sea Mineral (reitan te moan kaongora n issue 4)

A kuneaki atibun marawa ke araia n imatang ae te deep sea minerals n taabo aika kakaokoro ao te nano ae kakaokoro naba are a moa man 400m ao n kona n roko nte nano ae 6000m.

Iai atiibu aika kuneaki riaon maungan marawa (seamounts) n te nano ae 400m nakon 4000m rikaki. Aranaki atibu aikai bwa tenaan Cobalt Rich Crust kioina ngke e tatao inanon te atibu aio te mineroo (mineral) ae arana te Cobalt. Te aeka n mineroo aio e rang bati aron kabonganana bwa e kona n kabonganaki ibukin te iti (electricity), ibukin te tianaraita, te wanikiba, karaoan te kiraati ao a mwaiti riki. E kabonganaki naba n karaoan te makineti (magnet), te been (paint) ao a mwaiti riki.

A kona n kuneaki atibu aikai n ana marawa Kiribati.

Reitan am kaongora n am Mamautari ae ena roko

Ana auti ni kamwaitoro te abamwakoro ae Kuria

Teuana mai ibuakon bwain nanon te auti ni kamwaitoro ae kainanoa onobwaiana

E-COPY!!

Ngkana ko tangiria ni kan kakarekea am e-copy n te Mamautari Newsletter ni katoa namwakaina tera ae tauko, karokoa am email address nakon te Mamautari subscription ae subscribe@mfmrd.gov.ki bwa ko aonga n rin bwa kain ana list te Mamautari Newsletter ngkoe n akea boona!!!

Te kakae nakon auti ni kamwaitoro iaon Kuria ma Aranuka

Teimatoan tutuaon auti ni kamwaitoro iaon abamwakoron nako Kiribati bon teimatoan raoiroin bwaai n tangira mai Tiaban riki bon teimatoan maeuraioia taan akawa ake itinanikun Tarawa.

A kitana Tarawa nako Kuria ao Aranuka n 23 Aokati 2013 kain te tiim man te Botaki ni Mwakuri ibukin Karikirakean Kaubwain Marawa ni mwangana are tabe ma te karikirake iaon tararuan auti ni kamwaitoro ake iaon aba. Te mwananga n te ririki aio ea bon tia ni kakaraoki nakoia abamwakoron nako Kiribati ake tabeua ma n te tai aio ae ea roko ngkai te kakae n te itera nuuka. E boboto te mwananga aio ibukin te tutuo nakon te auti ni kamwaitoro iaon Kuria ao Aranuka.

N te riboti are e karekea Mamautari mai iroun te aobitia are tabe ma te itera aio ao e taekinna teuao bwa auti ni kamwaitoro aika tei ngkai iaon Kuria ma Aranuka ai bon kateitei aika a rangi ni maan bwa man 1996 n reitaki ma are i Maiana. E reitia n taekinna bwa iai okoron kateitei aikai ma katean tabeua auti ni kamwaitoro n abamwakoron tabeua Kiribati. E riki aio kioina ngke bon kanoan ana moan buoka Tiaban ao are a bon tararuaki naba iroun te kambwana ae Central Pacific Producer Limited (CPPL).

N reitaki ma anne ao e takinna te aobitia aio bwa ngkai ai bon te kateitei ae rangi ni

maan ao ea bon moanna naba n rotaki bwaina n aron tianaraitana ao bwain riki te auti ni kamwaitoro aika tangira karaoan te onobwai nako iai. Mai imwiin te tutuo aei ao iai te kantaninga ba e na manga tarataraaki n bong rake aikai ba a na manga karaoaki te katamaroa nakon bwain nanon te auti aei.

Tiaki ti ngaia ma n raonaki ma te kakae iaon auti ni kamwaitoro ao a bon karaoa naba te kakae irouia tabe-man taan akawa ni irekereke ma kanganga ao kainanoia ibukin te akawa. A taekinna taan akawa n aaba aika uoua aikai bwa aia kanganga ngkai bon bwaai n akawa. E bon rangi ni kainanoaki te tabo teuana ae ena kona ni kabonakoi bwaai n akawa iaon abamwakoro aikai n te aro bwa ana aki kona n tare ao ana aki naba rotaki aron aia akawa inanon te tai teuana ma teuana ibukin akean te bwai n akawa.

Ni irekereke ma aron aia kareke mwane man te akawa ao te ben ao a taekinna taan akawa n aaba aikai bwa e bon rangi ni korakora te karekemwane man te akawa ni kabotauaki ma te kareke mwane man te ben.

Te kataneiai iaon karaoakin ana riiboti Kiribati

kinakiaa maan ake iai irouia aoraki aika a kakaokoro. Maanin te reirei aio bon teuana te wiki, ao

n te rongorongo are e karekea am bebwa ni kaongora aio bon uabong e ...reitana i/b 4...

Rongorongo tabeua man Kiribati Fish Limited (KFL)

A tia n roko taan rabwakau man te SPC n anga te reirei nakoia taan akawa. Aio bon reitan te reirei ae kakawaki ibukiia taan akawa te ika ni marawa ao ni kabonakoa konaia nakon te KFL. Te reirei aei are e bon tii boboto iaon aron kawakinan te ika man te tai are teke iai ni karokoa are ea kaboaki nako nakon KFL. A kantaningaki taan akawa bwa a na kona n reke riki aia mwane ae tamaroa ibukin raoiroin aia ika ao iika aika ana kona ni iokinibwaiakaki nakon te sashimi market i Tiaban. E waaki te reirei man 21 Okitobwa nakon 2 n Novemba 2013. E kantaningaaki bwa ni banen uoua te wiiki n reirei ao ana reiakinaki e raka iaon tebubua maitia taan akawa. E mwanenaki te anga reirei aei man SPC i Noumea.

N reitaki ma anne ao n te tai aei ao te kambana e kamwakuria e raka iaon tebubua kain Kiribati n taabo aika a kakaokoro n ana tabo ni

karao ika. E namakinaki karakon ingimea n tia ni kaboaki nakon KFL ni moa man te ririki aei, ma iai te kantaninga bwa e na roko te waru ni babanen te ririki aio. Ibukin aio ao a bon tuai ni bane ni kateirakeaki nake atia n reke nakon te mwakuri ma iai te kantaninga ae abwabwaki bwa ana kona ni kateirakeaki imwain banen te ririki aei. Ai bon te kauring naba nakoia te koraki aikai bwa e teimatoa te kambwana ni kawakini araia ao ni butimwaia n taina ae riai. Tiaki ti ngaia ma e bon teimatoa naba te kambwana ni butimwaai iika n aron aikai, baiura, ingimea, ikanibong, iika ni katokitoki mai irouia taan akawa iaon Tarawa ao iaon aba. E bon rangi ni kakawaki iroun te tia akawa bwa ena akawa ma te aiti ibukin kateimatoan raoiroin konana ao ni karekea te bo ae tamaroa man raoiroin ao tamaroan te ika.

Kauring ao Katanoata nakoia Fisheries Assistants

Te kauring nakoia Fisheries Assistants iaon abamwakoro nako bwa kam a kakaonimaki riki n karokoi ami monthly report nakon te Botaki n

Akawa i Tanaea. Kam a kauringaki riki n te kauring aio ao te bubuti te ibuobuoki man ami itera.

Te kataneiai iaon karaoakin ana riiboti Kiribati

bon kabaneaki ibukin te kamatata nakoia kain te reirei ao tenibong e bon kabaneaki ibukia kain te Agriculture, Fisheries Division ibukin rinanoan te

riiboti (national reporting database) are ana reiakinaki te koraki aikai bwa ana kona ni kakaraoa ana

...reitana i/b5...

Nanon te tabo ni karao ika are n te KFL

Korekorean irikon te ika ni marawa

Kauring ao Katanoata

E kauring ikai te Fisheries Quarantine mwangan teuana te tabo n Akawa are e tabe ma karekean beba iaon marin taarin ake a kanakoaki nako tinaniku.

- bwa enang aki butimwaai kanakoan te nnewe ae e kautaki mai bukina ao akea borana. A kauringaki aomata nako ake a iangoa te kanakobwai bwa a riai n ira nanon te babaire aio. ane kuneaki n aki ira nanon te baire aio ao ana bon aki kanakoaki ami nnwe.
- te kauring naba bwa e bon aki katauaki kanakoan te nnewe ae ke abwakina iaon 8.5cm ke 85mm mai irakin matana nako borana.
- Ao te nnewe ae ooko.

Aio e bon taburoroko iaan Tuan te Botaki n Akawa ibukin kaungakin kawakinan marin abara mai taari bwa ana teimatoa man aki bua.

Te anga reirei iaon unikakin te tiwiita nakoia kain Abaiang

Reiakinaia atae te reirei e moa mai iaon te aba

Kabaeen tiwiita i bon irouia taan kaea te reirei

Teimatoan te rabakau iaon unikakin te tiwiita bon ngaia teuana rikiraken aia kareke tianti kain buuki irarikin te ben ao te ika.

A kitana Tarawa kain te tiim man te botaki n Akawa ni mwangana are i Tanaea n 30 n September ni kaea nanging Abaiang ibukin karaoan te kataneiai iaon unikan te tiwita nakoia kain te aba aio.

Te kataneiai aio e wakinaki iroun te manna te Aobitia man Botakin Tebetebeke ae SPC man Noumea ao kain te Botaki n Akawa mai Tanaea ao n kaainaki irouia e raka iaon teningaun taan uniki tiwita ake a roko man kaawa aika kakaokoro iaon Abaiang.

Te kataneiai n te tai aio e boboto iaon kauarerekean kanganga nakon

aroka/ ke tiwita ao ai katerean kawai n ibuobuoki nakoia taan uniki tiwita n kauarerekei kanganga ake a kaitibo ma ngaai n inanon aia tai n ununiki. E rangi n kakawaki naba te kataneiai aio ike a kona n manga reiakinaki kawai n ununiki riki tabeua aika a na kona n kauarerekei kanganga ake a taneiai n rereke nakon arokaia n aron te aoraki ae te mka nakon te tiwita ao ai te nimrona ma kauarerekan rokon ika ake a uarereke n kani aia tiwita ke arokaia.

Maanin te kataneiai aio nakoia kain Abaiang bon ti uabong, ao a karairaki kain te tiim aio n 2 n November

Kakioan te tabo ae ana uniki tiwiita iai

Unikakin kaai ake ana kabonganaki ibukin te ununiki

Reiakinaia aron kabaeen te tiwita

Te kataneiai iaon karaoakin ana riiboti Kiribati

riiboti Kiribati ibukin te moan semester ao te kauoua n semester naba. Are nanona bwa 3 mwaitin te riiboti ae na karokoaki iroun (OIE) i Buranti, 2 te riiboti ibukin semesters ake uoua ao te kateniua ibukin te riiboti ae bwanin ibukin te

ririki teuana ma teuana.

E nakon mwaitia taan reirei ae kaan uangaun ao e bon kairaki te reirei irouia kain SPC irouia aine aika Ruth G ao ai Nei Anju